

Artios Bijbelstudie

Harald Overeem

Van het kastje naar de muur Johannes 18:28 – 19:16

INHOUD

Stille tijd	2
Beschermd door een onzichtbare jas [<i>buiten</i>]	2
Koning van de Joden? [<i>binnen</i>]	2
Onschuldig [<i>buiten</i>]	3
Een schertskoning [<i>binnen</i>]	4
Kringstudie 10	5
Verkenning van de tekst	5
Context	5
Thematiek	5
Korte uitleg & opbouw van de tekst	6
Boodschap en actualiteit	7
Aanwijzingen voor de kringleider	7
Ijsbreker	7
Inleiding	7
Kringgesprek	7
Afsluiting	7

Stille tijd

tussen kringstudie 9 en 10

1

Jezus werd van Kajafas naar het pretorium gebracht. Het was nog vroeg in de morgen. Zelf gingen ze niet naar binnen, om zich niet te verontreinigen voor het pesachmaal. Daarom kwam Pilatus naar buiten en vroeg: 'Waarvan beschuldigt u deze man?' Ze antwoordden: 'Als hij geen misdadiger was, zouden we hem niet aan u uitgeleverd hebben.' Pilatus zei: 'Neem hem dan mee, en veroordeel hem volgens uw eigen wet.' Maar de Joden wierpen tegen: 'Wij hebben het recht niet om iemand ter dood te brengen.' Zo ging de uitspraak van Jezus in vervulling waarin hij aanduidde welke dood hij sterven zou.

Johannes 18: 28-32

Beschermd door een onzichtbare jas [buiten]

In de film *Shawshank Redemption* speelt Tim Robbins de ten onrechte veroordeelde Andy, die een straf van tweemaal levenslang moet uitzitten. Hij raakt bevriend met de regelneef Red, die vanaf het begin al gefascineerd is door deze Andy. De filmkijker hoort Red over Andy zeggen, 'zoals hij loopt, zorgeloos, niet gehinderd door de muren die hem omringen, alsof hij vrij is, beschermd door een onzichtbare jas'. Een prachtige omschrijving die ons ook kan helpen om te zien hoe Jezus zich opstelt in dit proces. Aan het begin van het proces waarin Pilatus en de Joden een merkwaardige hoofdrol vormen, treft het me dat Jezus niets zegt. Hij is de speelbal van politieke en godsdienstige belangen maar tegelijk is Hij vrij. Overigens, beschermd door een onzichtbare jas wordt Jezus niet. Johannes geeft in de laatste vers van onze leestekst aan dat Jezus zijn sterven voorzien heeft en ... er in zijn optreden op anticipeert.

a) Soeverein

- o Jezus zegt aan het begin geen woord. Tegelijk blijkt Hij heer en meester te zijn in wat hem overkomt. Overdenk welke waarde dit voor je heeft.
- o Dank God dat het sterven niet iets is dat Jezus overkomen is, alsof het een ongelukkige samenloop van omstandigheden is, maar dat Hij het bewust is in gegaan.

2

Nu ging Pilatus het pretorium weer in. Hij liet Jezus bij zich komen en vroeg hem: 'Bent u de koning van de Joden?' Jezus antwoordde: 'Vraagt u dit uit uzelf of hebben anderen dit over mij gezegd?' 'Ik ben toch geen Jood,' antwoordde Pilatus. 'Uw volk en uw hogepriesters hebben u aan mij uitgeleverd – wat hebt u gedaan?' Jezus antwoordde: 'Mijn koningschap hoort niet bij deze wereld. Als mijn koningschap bij deze wereld hoorde, zouden mijn dienaren wel gevochten hebben om te voorkomen dat ik aan de Joden werd uitgeleverd. Maar mijn koninkrijk is niet van hier.' Pilatus zei: 'U bent dus koning?' 'U zegt dat ik koning ben,' zei Jezus. 'Ik ben geboren en naar de wereld gekomen om van de waarheid te getuigen, en ieder die de waarheid is toegedaan, luistert naar wat ik zeg.' Hierop zei Pilatus: 'Maar wat is waarheid?'

Johannes 18: 33-38a

Koning van de Joden? [binnen]

Het is misschien wel een van de meest raadselachtige uitspraken van Jezus: 'mijn koningschap is niet van deze wereld'. En een van de meest irriterende. Want als Jezus dan een Koning is, maar niet in onze aardse termen van macht en invloed en niet opkomend vanuit onze idealen, wat dan wel? Zo'n koningschap is naar zijn aard ongrijpbaar en zet tegelijk onze ideeën over wat het koningschap van Jezus zou moeten zijn op zijn kop. Ga maar na, het onrecht in deze wereld, de talloze mensen zonder naam en gezicht die het onderspit delven, het stille verdriet van kinderen, de brute macht van heerschappen als Stalin, Hitler, Idi Ammin, Mugabe en zoveel 'kleine' dictators die

regeren met harde hand. Maar ook de verwarring op religieus terrein. Zoveel godsdiensten met hun claim op waarheid en hun eigen aantrekkelijkheid. Kom dan maar eens aan met Koning Jezus! Tegelijk, hier ligt juist de hoop voor hen die Jezus als hun koning belijden: dat zij *niet* opkomt uit deze wereld. Anders was zijn koningschap van hetzelfde laken een pak als van seculiere koningen – dan was het knokken geblazen zoals Jezus zelf terecht zegt. En dan zou Hij deze wereld ook niets te brengen hebben. Ik vraag me af, het laatste vers van deze dagtekst overdenkend, zou Pilatus hier iets van hebben doorgehad?

a) Koning

- Pilatus zit met Jezus in zijn maag, meent in Hem niet met een misdadiger van doen te hebben. Toch moet hij 'het geval Jezus' opknappen. Het is opvallend dat Pilatus het over een andere boeg gooit en Jezus de vraag stelt of hij de koning van de Joden is. In dat geval zou Pilatus een stok hebben om mee te slaan. Dán zou Pilatus ook voor zich zelf enig gevaar ontwaren. Maar hij ontdekt dat Jezus geen koning is op de manier die hij waarschijnlijk verwacht had. Hoe onverwacht is Jezus' koningschap ook vandaag nog?
- Jezus' koningschap is niet van deze wereld. Toen niet en ook nu niet. Wat betekent zijn koningschap voor het verloop van de wereldgeschiedenis? En voor jou zelf?

b) Waarheid

- In het Evangelie naar Johannes gaat het er niet om wát de waarheid is, maar wie de waarheid is (vgl. Johannes 16:4). Zo gezien stelde Pilatus de 'verkeerde' vraag aan Jezus. Ook hier weer luistert Pilatus naar Jezus vanuit zijn eigen kaders. En dan mis je waar het om gaat. Annas liet Jezus gaan uit irritatie en ongeduld, Pilatus laat Jezus gaan uit onbegrip en onwetendheid. Bij beiden is dit terug te brengen op ongeloof en op een niet werkelijk luisteren naar Jezus.

3

Na deze woorden ging hij weer naar de Joden buiten. 'Ik heb geen schuld in hem gevonden,' zei hij. 'Maar het is bij u gebruikelijk dat ik met Pesach iemand vrijlaat – wilt u dat ik de koning van de Joden vrijlaat?' Toen begon iedereen te schreeuwen: 'Hem niet, maar Barabbas!' Barabbas was een misdadiger.
Johannes 18: 38b-40

Onschuldig [buiten]

Kinderen kunnen het als geen ander. Met grote, onschuldige hondenogen kijken zij hun moeder of vader aan die vraagt wat er is gebeurd. Het hoofdje iets naar voren gebogen, de blik naar boven, gericht op die rijzige gestalte die voor het kind staat. De wijsvinger trekt de onderlip iets omlaag. Hoewel de lichaamstaal iets anders zegt, weet de peuter met een verrassende zekerheid uit te brengen dat hij de koekjes niet gegeten heeft. Het kan een ouder tot 'wanhoop' drijven.

Mogelijk zit de wanhoop van Pilatus onder de oppervlakte. Hoe dan ook, hij laat Jezus gaan maar eerder vanuit onbegrip dan vanuit een rechtmatige vaststelling van Jezus' onschuld. De suggestie om hem vrij te laten wordt schreeuwerig beantwoord. Iedereen daar aanwezig wil Barabbas vrij, niet Jezus. Pilatus laat er zijn oren naar hangen. Iemand die nauwelijks meer kan dan denken in termen van aardse macht, die de lading van de woorden van Jezus niet proeft, iemand die meer bezig is om zijn eigen hachje te redden, kan niet meer helder nadenken.

a) De onschuld zelve

- Hoe kan het: een groep Joden wil niet dat de onschuldige Jezus wordt vrijgelaten. Waarom niet?
- In een oud Nederlands gedicht uit de 17^e eeuw wijst de dichter (en theoloog) Revius erop dat ieder mens schuldig is aan de dood van Jezus.

Hij droeg onze smarten

't En zijn de Joden niet, Heer Jesu, die U kruisten,
Noch die verradelijk U togen voor 't gericht,
Noch die versmadelijk U spogen in 't gezicht,
Noch die u knevelden, en stieten U vol puisten,

't En zijn de krijgslui niet, die met hun felle vuisten
De rietstok hebben of de hamer opgelicht,
Of het vervloekte hout op Golgotha gesticht,
Of die om Uwen rok t'saam dobbelden en tuischten,

Ik ben 't, o Heer, ik ben 't die U dit heb gedaan,
Ik ben de zware boom die U had overlaan,
Ik ben de taaie streng waarmee Gij gingt gebonden,
De nagel, en de speer, de gesel die u sloeg,
De bloedbedropen kroon die Uwen schedel droeg,
Want dit is al geschied, eilaas! Om mijne zonden.

4 *Toen liet Pilatus Jezus geselen. De soldaten vlochten een kroon van doorntakken, zetten die op zijn hoofd en deden hem een purperen mantel aan. Ze liepen naar hem toe en zeiden: 'Leve de koning van de Joden!', en ze sloegen hem in het gezicht.*
Johannes 19: 1-3

Een schertskoning [binnen]

Zonder dat hij het te lijken beseffen zet Pilatus Jezus treffend neer als koning. Voor de eerste keer wordt Jezus, zij het op wrange wijze, als koning geëerd. Wat voor ogen is treft de spot. Het gejoel. De slagen. De minachting in de blikken. Op dieper niveau zie je de waardigheid van Jezus die door niemand afgenomen kan worden. Jezus is een specifieke koning, die regeert in situaties die voor ons paradoxaal zijn. In *alle* situaties. Hoe donker en uitzichtloos ook.

a) The Passion of the Christ

- o De een is er diep door geraakt, de ander wilde deze film niet eens zien: The Passion of the Christ. Wat evenwel duidelijk was in dit filmische project van Mel Gibson is dat de camera overduidelijk inzoomde op het lijden van Jezus Christus. Een gruwelijke mix van spot en marteling werd in beeld gebracht. En ja, ook ik heb de film gezien. Waar Gibson nare beelden aaneenrijgt om het lijden van Christus voor onze ogen te schilderen, daar schrijft Johannes geen woord te veel, bijna subtiel, in een zin 'Leve de koning van de Joden' gevolgd door een slag in het gezicht.

Kringstudie 10

Johannes 19: 4-16a

Verkenning van de tekst

Context

Vanaf de zogenaamde afscheidsgesprekken en het hogepriesterlijk gebed (13-17) vermeldt Johannes in de hoofdstukken 18 en 19 de arrestatie van Jezus in de tuin en het proces waarin Hij terecht komt. Verschillen in stijl tussen Johannes en de eerste drie evangelisten zijn duidelijk te lezen. Zo tekenen de synoptici duidelijk de gebedsangst van Jezus, terwijl Johannes dit weglaat. Dit 'past niet' bij zijn tekening van Christus als soeverein (18: 6, 9). Overigens, al eerder in 12:27 is de veroordeling van Jezus door het sanhedrin opgetekend. Jezus verzoekt om zijn leerlingen te laten gaan, 'opdat het woord vervuld wordt' (vgl. 17:12 en 6:37). Hier heeft het vervullingcitaat niet betrekking op een woord uit de Schrift maar op een woord van Jezus.

Later in hoofdstuk 18 wordt Jezus eerst voor Annas geleid en daarna voor Kajafas. De aanloop naar Pilatus is een snelle; het onderhoud bij Annas en Kajafas is kort. In de visie van Johannes is Jezus namelijk al door het Sanhedrin, bij monde van Kajafas, veroordeeld (11:45-53). Door het hele proces heen, weeft Johannes een andere draad: de verloochening van Petrus. Voor meer info over Pilatus zie Bijlage.

De hogepriester van de tempel was tegelijk voorzitter van de Joodse Raad, het Sanhedrin. Met de annexatie van Judea als Romeinse provincie in 6 na Chr. krijgen hogepriester en Sanhedrin nieuwe betekenis. Vaak treden de hogepriester en andere belangrijke priesters ('overpriesters') op als plaatsvervaarders van de Romeinse stadhouder. Bij hen lag veel macht.

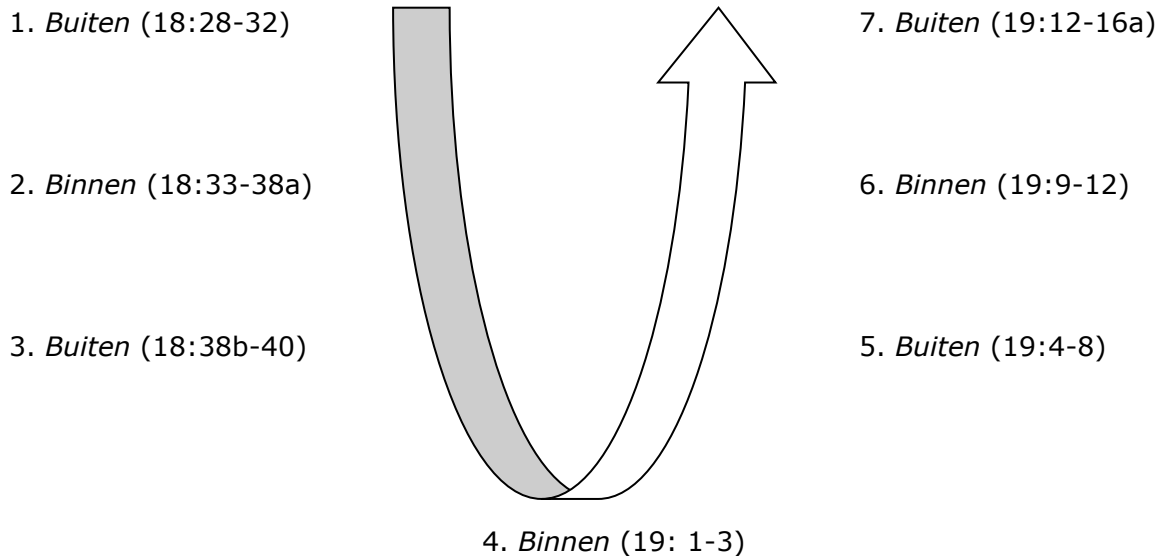
Annas (6 t/m 14 na Chr.) was de schoonvader van Kajafas (18 t/m 37 na Chr.). Dit verklaart mede waarom Annas blijft voorkomen in Nieuwe Testament. Bij de Romeinen stond de familie van Annas bekend als goede plaatsvervaarders. Volgens het *Klaaglied van vader Saul* zijn zij bekend om hun politieke intriges. Dit beeld klopt met de evangeliën – zo is Jezus zich ervan bewust dat hij door de overpriesters verworpen zou worden (bv Mk 8:31).

Thematiek

Het thema is: Jezus is Koning. Dit is Hij evenwel op een bijzondere wijze, omdat de aard van het koningschap duidelijk wordt in een proces waarin Jezus een speelbal lijkt te zijn van een 'karakterloos monsterverbond' (vgl. Handelingen 4:27) tussen Joodse leiders en Pilatus, tussen religieuze autoriteiten en de toenmalige wereldse machthebbers.

Korte uitleg & opbouw van de tekst

Het loont de moeite om enig zicht te krijgen op de opbouw van ons tekstgedeelte. Nu is onderstaande structuur voor discussie vatbaar maar zij biedt een goede bril om de dynamiek in de tekst op het spoor te komen. De gegeven structuur is gebaseerd op het voortdurend naar binnen en naar buiten gaan van Pilatus. De eerste gespreksvraag gaat nader in op deze opbouw.

Enkele uitlegkundige opmerkingen.

18:31 Joden hebben het recht niet iemand ter dood te veroordelen. De stening van Stefanus lijkt dit wel te veronderstellen (Handelingen 7). Toch hebben velen willen aantonen dat de Romeinen inderdaad de doodstraf aan zichzelf voorhielden om de Joden niet de gelegenheid te geven mensen die met de Rome meeliepen ter dood te veroordelen. Zo geeft de Talmud aan dat het recht om de doodstraf op te leggen 40 jaar voor de verwoesting van de tempel aan de Joden ontzegd is. Handelingen 7 lijkt een illegitieme uitzondering en heeft zo op het oog meer weg van een impulsieve lynchpartij.

18:39 Het gebruik om iemand vrij te laten met Pesach is in Joodse bronnen eigenlijk niet terug te vinden.

19: 5 'zie de mens', als 'koning' naar buiten gebracht en getoond in al zijn armzaligheid.

19:12 'vriend van de keizer', eretitel voor senators en anderen, *amicus Caesaris*, politieke lading is hier duidelijk.

19:13 het Griekse woord *ekatisen*, 'nam plaats' kan zowel intransitief als transitief vertaald worden. Transitief: P. zette Jezus op de rechterstoel. Hiervoor pleit de theologische lading van de gehele passage: accent ligt op het koningschap van Jezus. Vers 14 'zie uw Koning', die n.b. op de rechterstoel zit! Lijn van Jezus als koning en als rechter komt hier samen. En: alles keert om, de veroordeelde is de rechter. Hiertegen pleit: Mt27:19 (duidelijk is hier dat P op de rechterstoel zat; vgl Hand 12:21) en past juist niet bij theologische intentie van de passage met voortdurend accent op koningschap. De ironie is ook dat Jezus door de wereldlijke macht geoordeeld wordt.

Boodschap en actualiteit

Het proces van Jezus voor Pilatus zoals Johannes dat tekent is een geschiedenis op zichzelf, met haar eigen dramatiek. Een eenmalig gebeuren met vergaande gevolgen.

Samen met de kring probeer je om te zoeken naar de aard van deze gebeurtenis, het handelen en motief van Pilatus, de rol van een groep Joden en de opstelling van Jezus in dit alles. Hoe treedt Hij op? Welke trekken vertoont de Man uit Nazareth? Hoe manifesteert Hij zich als koning?

Het is een grote uitdaging om te zoeken naar de wijze waarop Jezus vandaag de dag Koning is. Het is een nog grotere uitdaging om dat te doen vanuit de tekst die je met elkaar leest, dus vanuit Jezus' proces voor Pilatus.

Aanwijzingen voor de kringleider

IJsbreker

Het is meerdere malen geprobeerd om de Chileense ex-dictator Pinochet veroordeeld te krijgen vanwege de ernstige wandaden die hij gepleegd heeft. Tijdens een bezoek aan een Engels ziekenhuis in 1998 werd hij onder huisarrest geplaatst omdat een Spaanse rechter een internationaal arrestatiebevel had uitgevaardigd. Vanwege zijn gezondheid en veel getouwtrek is het nooit echt tot een proces gekomen, ook al verloor hij in die jaren veel goodwill bij de bevolking. Hij stierf op 10 december 2006 en kreeg een katholieke begrafenis. Pinochet, in de ogen van zeer velen schuldig, maar nooit veroordeeld. Jezus, onschuldig en veroordeeld als een misdadiger.

Lees dit slechts voor; bij de afsluiting kun je erop terug komen.

Inleiding

Schets kort de aanloop bij Johannes 19: 4-16a zoals die in onder het kopje Context is gegeven.

Kringgesprek

Maak gebruik van het werkvel om de interactie tussen Pilatus, de Joden en Jezus scherp te krijgen. Bij iedere scène is de opdracht om in te vullen wie er met elkaar in gesprek zijn en waarover het gaat. Dit is niet direct een moeilijke opgave maar wel een die veel kan opleveren! Plus: let op de overeenkomsten tussen het linker- en rechterrijtje.

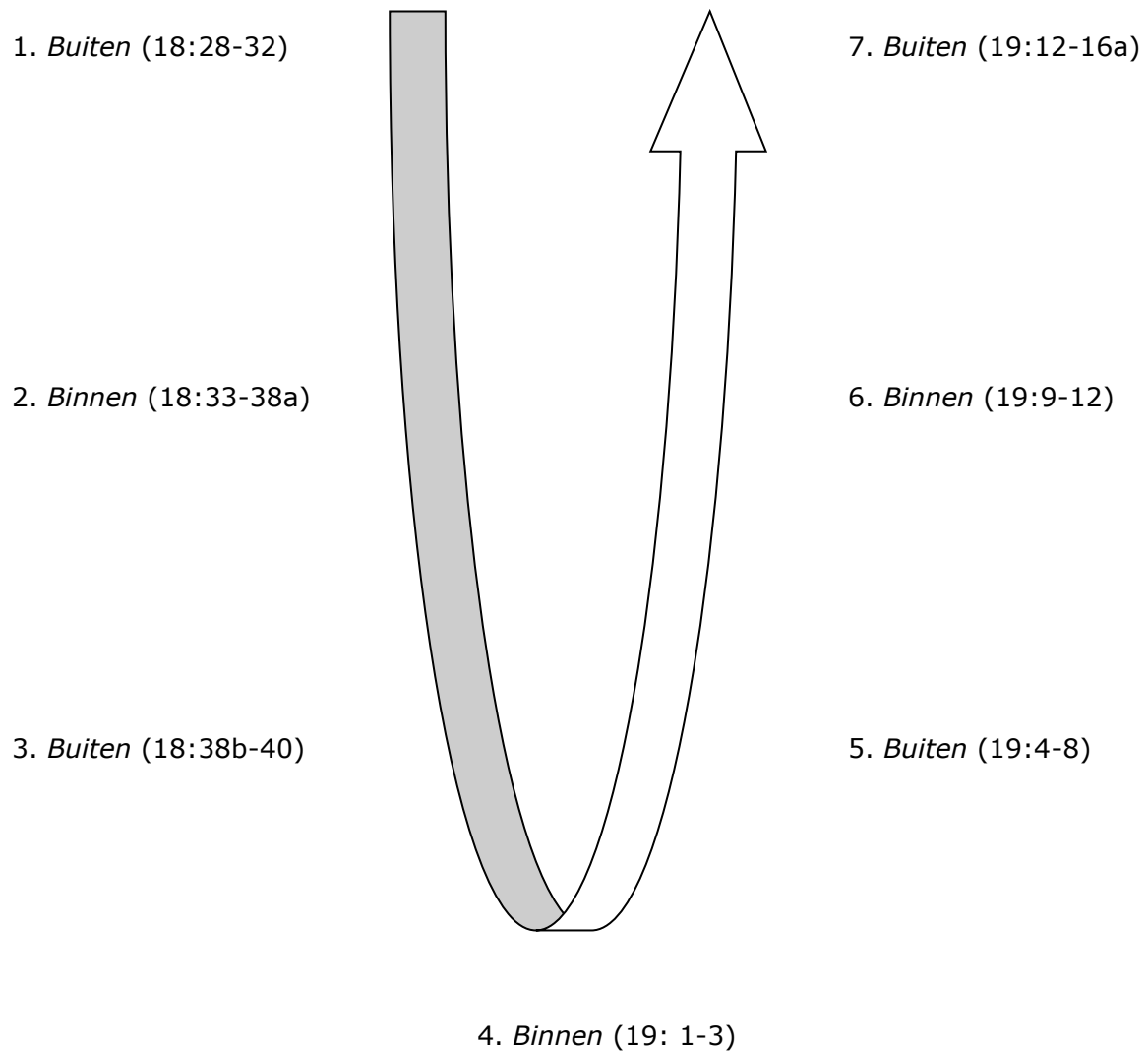
Richt je vervolgens met elkaar op vragen als: welk perspectief hebben Pilatus en de Joden op het koningschap van Jezus? Vraag jezelf af hoe dat zo gekomen is. En: welk perspectief heeft Jezus zelf op zijn eigen koningschap? Typeer dat eens met een aantal woorden?

Waar en hoe is Jezus' koningschap zichtbaar in de kerk, in de samenleving en in het persoonlijke leven? Noem ook waar het koningschap van Jezus strijdig is (of lijkt te zijn) met wat je aan onrecht en gebrokenheid om je heen ziet.

Afsluiting

Maak een alternatieve invulling van het proces van Pinochet ... áls dat mogelijk is.

Werkvel

Bijlage Pilatus

Pilatus - harde bestuurder of aarzelende bangerik?

Aangezien Pilatus een belangrijke rol speelt in ons tekstgedeelte volgt hier een korte uiteenzetting over zijn rol en posities als stadhouder. Over deze figuur zijn boeken vol geschreven. Hij spreekt tot de verbeelding met zijn vragen ('wat is waarheid?'), zijn handelingen (hij wast zijn handen in onschuld), hij intrigeert. Hoe Pilatus ook geïnterpreteerd wordt, in deze paragraaf zet ik enkele historische gegevens op een rij die een beeld oproepen van Pilatus als iemand die aanvankelijk de situatie naar zijn hand kon zetten en er niet voor terugschrok Joden tegen zich in het harnas te jagen, maar die later moest manoeuvreren om zijn eigen hachje te redden.

Provocerend optreden

Pilatus werd in 26 stadhouder en maakte met zijn provocerend optreden een einde aan de relatieve rust in Judea. Wat hij deed wordt door de Joodse geschiedschrijver Josefus op een rij gezet in zijn boek *Oudheden* (hoofdstuk 18.55). Zo bracht Pilatus militaire standaards met heidense afbeeldingen Jeruzalem binnen (voorgaande standhouders deden dit zonder afbeeldingen). De Joden zullen zich hier behoorlijk aan gestoord hebben. Hij gaf munten uit met de afbeelding van de aanstootgevende *lituuus* en *simpulum*. Een *lituuus* werd door Romeinse priesters gebruikt om voortekenen waar te nemen en te zien of het verstandig was om de strijd aan te gaan. Een *simpulum*, een soort van soeplepel, werd door diverse priesters tijdens hun rituelen gebruikt. Later nam Pilatus geld uit de gewijde schat voor de bouw van een waterleiding in Jeruzalem, slachtte hij Gallileeërs af die hun paaslammeren offerden (Lukas 13:1-2) en is hij zelfs naar Rome ontboden vanwege een slachtpartij onder de Samaritanen. Geen prettig heerschap dus. Iemand die bij de Joden het bloed onder de nagels vandaan haalde. En wel heel bewust. Josefus zegt dat Pilatus 'besloot om de Joodse wet te niet te doen'. Iemand als Philo, de grote Joodse filosoof, omschreef Pilatus als 'van nature onbuigbaar, een mengeling van koppigheid en meedogenloosheid'. Verder noemt hij zijn omkoppingen, zijn opvliegend en wraakzuchtig karakter. Ook in de evangeliën schemert dit beeld door. Wie meent dat de evangelisten de persoon van Pilatus wat mooier hebben willen maken omdat zij geen last met de overheid wilde krijgen, zit er naast. De Engelse nieuwtestamenticus Tom Wright zegt terecht dat de evangelisten dan een 'bad job' hebben geleverd.

Kwetsbaar voor politieke chantage

Wat vervolgens opvalt is dat Pilatus bij het proces tegen Jezus anders optreedt dan gewoonlijk. Hoe is dit te verklaren? Geleerden wijzen erop dat Pilatus dit deed onder druk van gewijzigde politieke omstandigheden in Rome. Wat is er aan de hand?

Keizer Tiberius schreef in oktober van het jaar 31 aan alle stadhouders dat ze 'geruststellend moesten spreken tegen de leden van onze natie in de verschillende steden (...) om geen van onze gevestigde gewoonten te verstoren maar ze te beschouwen als iets wat aan hun zorg is toevertrouwd'. Even daarvoor, op 18 oktober 31, had de keizer zijn prefect (zeg maar: tijdelijke waarnemer wanneer de keizer weg was) in Rome, Sejanus, ten val gebracht. Deze Sejanus, weldoener en beschermer van Pilatus, was niet alleen vijandig tegen de Joden maar wilde ook de keizerlijke macht grijpen. Nu moet Pilatus zich verantwoorden tegenover de keizer die verdere pesterijen tegen de Joden verbiedt. In deze nieuw ontstane situatie had de tempelhiërarchie de overhand over Pilatus, met name vanwege zijn eerdere gedrag tegenover het Joodse volk. Zij konden hem intimideren, chanteren.

Pilatus was dus kwetsbaar voor politieke chantage. Hoewel hij niet van Jezus' schuld overtuigd was, hadden Kajafas en de zijnen de overhand. Pilatus kon de Joden niet nog eens tegen zich in het harnas jagen. Pilatus heeft zijn aandeel in de dood van Jezus, hoezeer hij Hem ook wilde bevrijden.

Hoewel dé onzekere factor de datum van de kruisiging van Jezus is (30 of 33), blijft het totaalbeeld van de politieke verhoudingen zoals geschetst wel staan.